

A remény évei

Beszélgetés Csáji Attilával

P. SZABÓ ERNŐ

Kétnapos konferenciát rendeztek november 16–17-én a Petőfi Irodalmi Múzeumban a 60-as, 70-es évek magyar avantgárd törekvéseiről *A remény évei* címmel. A konferencia létrejöttében főszerepe volt Csáji Attila képzőművésznek, aki annak idején a Szürenon-csoport megszervezésével, a balatonboglári kápolnatárlatok megrendezésében vállalt szerepével sokat tett az újat kereső művészet megismertetéséért, elismeréséért. A festő- és fényművész szerint a sokakban élő lemaradottságérzés csak az események, az értékek eddiginél pontosabb számbavétele révén győzhető le.

A 60-as, 70-es évek művészete, benne a kortárs magyar művészet iránt is világszerte felerősödött az érdeklődés. Véletlen ez az egybeesés, vagy logikusan végbemenő folyamatok eredménye?

CSÁJI ATTILA: Az érdeklődés nem véletlen, leegyszerűsítve és poentírozva azt mondhatjuk: akkoriban még nem lobogtak egy vizuális ellenforradalom bozöttüzei. Sikeresse vált az avantgárd, de a sikernek is sok arca van. Az euro-atlanti civilizációban a vizuális teremtőerő ebben az időben még a megújulás igézetében öltött testet, de gyakran egyre uniformizáltabban. A kiállítások nagy része a minimal art, a pop art különböző változatait mutatta be. A trendek diadala erre sodorta a művészek tekintélyes részét. Csak kevesen döbbsentek rá arra, hogy „a színekkel és formákkal való játékos szeretkezések után

eljött az ideje a komolyabb hűségeknek”.¹ Ez egy komolyabb távlatokkal rendelkező értékelést követel meg, ami még várat magára.

Mi akkor elzárt világban éltünk, ha nem is hermetikus módon. A nyitásra, az új lehetőségekre való rácsodálkozásra nélkülözhetetlen szükség volt. A 60-as években váratlanul jelent meg egy új nemzedék, mely 56 forradalmát és a megtorlás éveit átélte, de a bennünk élő szabadságvágy új utakat keresett. A dogmák alól egyre több gondolat kezdett kiszabadulni, s a bűvópatakok közül tajtékzó robajjal egyre több került a napvilágra. A hajdani Európai Iskolások, a „Névtelenek”, a Zuglói Kör, az Iparterv-csoport, a Progresszívek, a Szürenon, az organikusok, a Vajdások, a No. 1 perifériális helyeken, de komoly

érdeklődést teremtő tárlatokon, akciókon jelentkezett. Nálunk a 60-as évek az államszocializmus által erőltetett értékrendek megingását és alapos átalakulását indította el. Egy színes, eddig föld alá szorított világ jelentkezett. A monoton szürkeségben megjelent a szívrákvány. Ez adott reményt.

Mennyire van rálátása a külföldi szakembereknek az időszak magyar művészetére? Hitelesen tudják-e interpretálni azt?

Cs. A.: Nehezen állíthatnám, hogy van rálátásuk. Ahhoz több bemutatóra és alaposabb, sokszínűbb itthoni feldolgozásra, a helyi értékek felmutatására lenne szükség. De ehhez kevés az autonóm értékekre érzékeny ember. Ne higgyük azt, hogy ez a nyugati világ ún. „fejlett részein” másképpen van. Az értékelők gyakran – kissé a posztkolonializmusra emlékeztető szemlélettel – saját országuk, közegük művészeti teljesítményeit veszik mérceként. Ha önmagukat fedezhetik fel egy közép- vagy kelet-európai munkában, tapsolnak. Persze merőben másfajta igényyel is találkozok az ember.² Az említett szemlélet különösen azoknak a szféráknak a képviselőiben él erősen, akiket a művekben való elmélyedés helyett inkább a „lépéstartás”, a divat és a pénzérték mozgat. De hát rohanó világban élünk, amelyben visszaszorult a szemlélődés, a töprengés, az elmélyedés. Rendkívül sokat számít az is, kiknek a válogatásában jelenik meg a külföldön kiállított anyag, és milyen helyszíneken.

CSUTOROS SÁNDOR: *Cerberusz*, é. n., festett fa

HUNGART © 2018

Budapest
néhány héten
belül három fontos
esemény – a
Műcsarnok, illetve
a Magyar Nemzeti
Galéria kiállításai
és a PIM-ben
rendezett konfe-
rencia foglalkozott
az időszakkal.
Volt valami terv-
szerűség, esetleg
informális egyez-
tetés az intézmé-
nyek, szakemberek
között?

PAUER GYULA: *Feszültség*, 1969,
patinázott gipsz, Szüreenon-kiállítás
HUNGART © 2018

Cs. A.: Eljött az ideje annak, hogy egy-egy témát több oldalról is megközelítsünk. Különösen, ha a kanonizálásban komoly problémák jelentkeznek. Úgy tűnik, egyre inkább lejár annak az egyoldalú, nemegyszer gőgös magabiztosságnak az ideje, amely a nyugati művészet fejlődésére abszolút mércéként tekint, és a trendeket fetisizálja.³ Bár ez kísértett például a Magyar Nemzeti Galéria *Lépésváltásban* című kiállításán, mely több komoly életműre is árnyékot vetett. A múlt nagyon kiszolgáltató. Többek között ezért kellett megrendezni ezt a konferenciát. A Műcsarnokban rendezett kiállítások és Szemadám György filmje, a *Féltárcsában*, szembenéz ezzel a hiánnyal.

Miért volt szükség arra, hogy a kiállításoktól függetlenül szülessen meg ez a konferencia? Mit jelent *A remény évei* cím? Mennyiben fedi a cím azt az igen összetett korszakot, amelyben a hatalom szilárdan tartotta a kezében a gyeplőt? Kicsit engedett ugyan, de a korszak vége felé újra bekeményített...

Cs. A.: Egy független helyszínen szerettem volna megrendezni ezt a konferenciát, olyan meghívott előadókkal, akikben a nyitottság mellett a helyi értékek iránti érzékenységet is érzékelttem. Ezt biztosította a PIM. Az a remény készített a konferencia megszervezésére, hogy annak komoly hozadéka lehet: hozzájárulás egy szabadabb, elmélyültebb értékrendi korrekcióhoz, a helyi értékek meglátásához. Indító tanácskozásnak, részben műhelymunkának szántam, hogy jelezzük a múlt kiszolgáltatóságának a tényét, a vele való állandó szembenézés

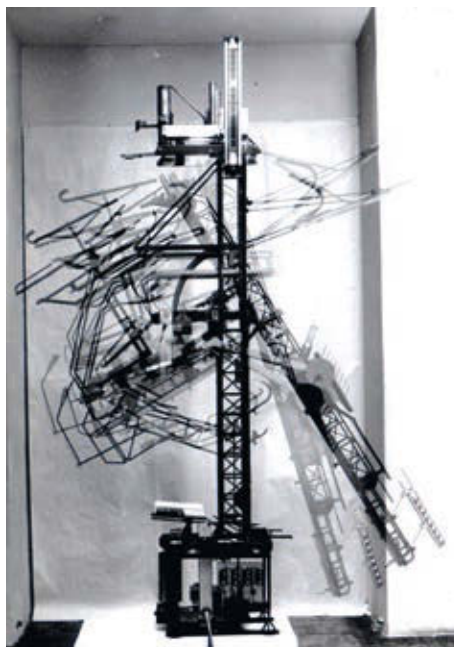
szükségességét, s hogy emellett felhívjuk a figyelmet az egymás mellett élő értékrendek létére. Hogy jelezzük azt a veszélyt, hogy ha a kortárs képzőművészet kanonizációjában megerősödik egy olyan szemlélet, mely nem eléggé érzékeny a helyi értékek felismerésére, az a kultúránkban komoly károkat okozhat. Az ezzel rokonítható szemlélet sodorta Makovecz Imrét a Pilisi Erdőgazdaságba, Csutoros Sándort egy önmérsztő létbe, több, komoly életművel rendelkező művész a perifériára. Ezen változtatni kell.

A 60-as évek vége ugyan megindított egy komoly változást, s ez reményt keltett, de csalódást is. Az állam hol engedett, hol bekeményített, a komoly változás csak évtizedek távlatában valósult meg. A 80-as években már érvényesült egy jóval nyitottabb szellem, mely az internacionális

avantgárdot megtúrta, sőt egyre gyakrabban támogatta is. A fő ellenséget azokban látta, akik szembe mertek nézni létünk nehézségeivel, nyomasztó problémáival, s a helyi talajból nőttek ki (Mozgó Világ, Tiszatáj, az organikus építészet, a politikai koncept stb.).

Te személy szerint hogyan élted meg ezt a korszakot?

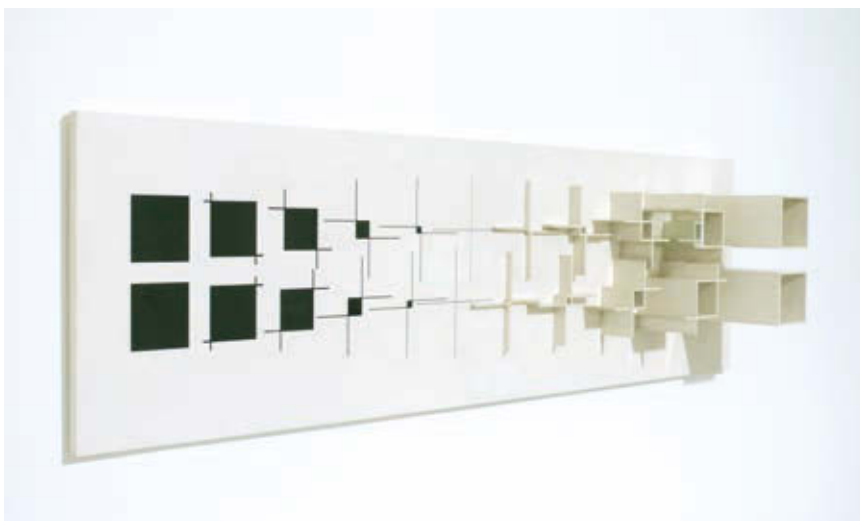
Cs. A.: A belső szabadság megszállottjaként. Kockázatot és perifériára szorítotttságot vállaló szegénylégényként, akinek megvan az erős készletése és saját útja, hogy konokul azon járjon. Már a 60-as években a fényvel – helyenként a mozgó fényvel – értelmettem plasztikus képeimet, az *Üzeneteket*, *Jelrácsokat*, ezeket a „szabadságstruktúrákat”, melyekről Hamvas Béla azt mondta, hogy bennük a mágikus és logikus tudat egy, s a pillanatban ott az örök. Ezek a struktúrák vezettek el a fényművészethez, a „testetlen” fény művészi felhasználásához. Fontosnak tartottam a nyitottságot, az új vizuális lehetőségekre való rácsodálkozást, azok katalizáló hatását, de úgy éreztem, hogy bennem a ma és a múlt egymásra talált. A környező társadalom destruktív rendje taszított, de számomra nélkülözhetetlen volt egy élhető és éltető rendre való

HARASZTY ISTVÁN: *Függemagozó*,
kinetikus szobor
HUNGART © 2018

CSÁTI ATTILA: *Üzenet XXVI.*, 1969, vegyes technika, a Magyar Avantgárd-kiállítássorozat lengyel múzeumokban HUNGART © 2018

KOVÁCS ATTILA: *Substrat k-h-4*, 1967-69, fehér polisztirol, fa, tus, tükör, W. Kat. Nr. 18-1969[1] HUNGART © 2018

rátalálás. Ebből az igényből zuhantak ki belőlem a *Jelrácok*. Az éltető és éltető rend igénye magában hordozza a közösség utáni vágyat is. Ez szinte természetszerűen vezetett el a hasonló szellemet vagy annak lehetőségét hordozó társak kereséséhez, ahhoz, melyben újra és újra testet ölt a közösségteremtés vágya. Úgy éreztem, az a világ, amelyben éltünk, kalodába zárt.

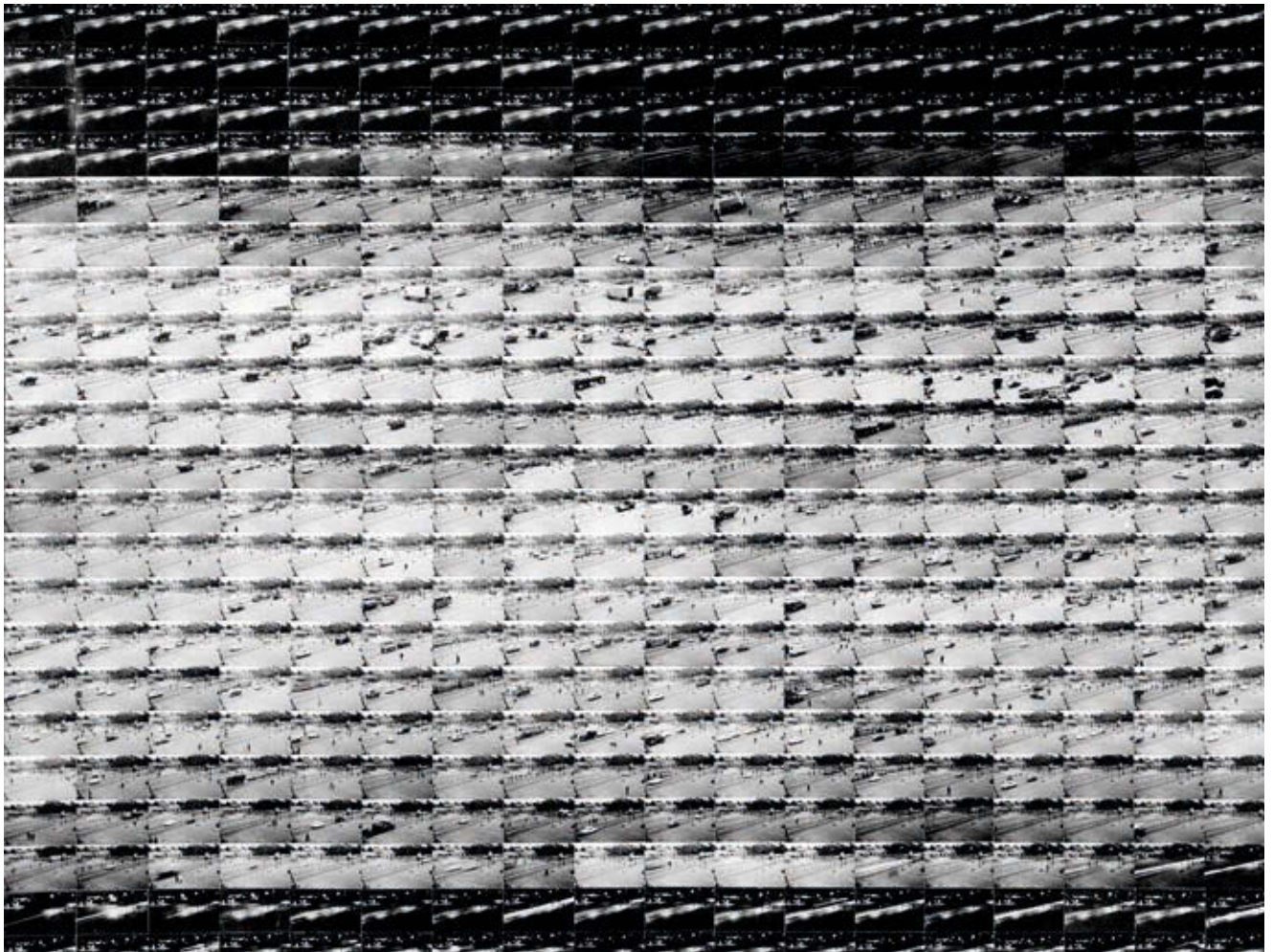
Milyen értékek és problémák azok, amelyekre szeretted volna most ráírni a figyelmet?

Cs. A.: A helyi értékekre való érzékenység fokozása, a múlt kiszolgáltatottsága, a kánonok eltorzulása és a „lemaradás-komplexus”. Az egyik legfontosabb célja a konferenciának az volt, hogy az 1960-as, 70-es évek művészetébe újra betekintsünk – új szempontok alapján. Ilyen lehet például a „lemaradás-komplexus” problematikájának a tudatosítása. Ha az értékelésben a nyugati művészet evolúciójának abszolút mércéként

történi elfogadása a meghatározó, annak egyik következménye lehet a „lemaradás-komplexus” érzete. Ennek a léte a kanonizációt is alaposan befolyásolta és befolyásolja máig. Mondjuk ki, ami bár sokak számára szinte szentségtörés, hogy ez kártékony. A kulturális antropológia a posztkolonialista gondolkodás részeként tekint rá mint a kulturális gyarmatosítás egyik formájára. Egy nép önértékelését befolyásolja, értékrendjét eltorzítja, segít identitástudatát megroppantani. Alattomos fegyver. A lemaradás felismerése, ha nem fojtja el a teremtő energiákat, és nem torkollik kisebbrendűségi érzésbe, nem válik ezáltal akarva akaratlanul a kulturális gyarmatosítás eszközévé, gyakran válhat pozitív töltésűvé, olyan tevékenységeket katalizálhat, amelyek értékeket produkálnak, nem ritkán kiemelkedőeket. Életünkben, művészetünkben nem egyszer találkozhattunk ezzel. Azonban komplexussá züllése, a trendek fetisizálása átbillenhet egy egyre elfogultabb, nem egyszer szinte elvakult állapotba, és az ítéleteket a helyi értékek iránti érzéketlenség felé taszíthatja. Már a 60-as években felfigyeltem erre, s ez az avantgárdon belüli renitens szerepemet is erősítette. Ez már a „Szüreenon” szó négyrétegű kialakításában is jelentkezett, és saját utamat is befolyásolta, amely egy organikus szemléletből a fénytel értelmezett, az óskultúrákat is megidéző plasztikus „szabadságstruktúrákon” át a „testetlen fény” képi lehetőségeinek a kutatásába torkollott. Ennek eredményeként civilizációnk egyik legfontosabb mediális kutatóintézete, a CAVS/ MIT⁴ taggá választott, s így Cambridge-ben folytathattam kutatásaimat, ahol Otto Piene és Paul Earls úgy fogadott, mint a „szűzföldek feltörőjét”.⁵ Ez is mutatja, hogy a felszabadult kísérletezés és kutatás, a mediális újítás és a múlt értékeinek a tisztelete nem zárja ki egymást.

Milyen érdeklődést keltett a szakemberek körében a konferencia?

Cs. A.: Az első nap indító előadásainál az érdeklődés szinte szétfeszítette a PIM Vörös-termét. Még az ajtóban is álltak művészek, művészeti írók és művészettörténészek, művészetkedvelő emberek. A konferenciát műhelymunkának szántam,⁶ hogy felerősítse a szembenézést művészetünk szívárványos összetettségével. Meggyőződésem, hogy a magyar művészet egyik jellegzetessége az eltérő alaptendenciákra való egyidejű nyitottság. Főként ennek köszönheti rendkívüli gazdagságát. Csaknem ugyanolyan intenzitással fordul a Nyugat, az euro-atlanti kultúra

megújuló eredményei és a Kelet, az organikus kultúrák vagy az őskultúrák szemléletének létstabilizáló továbbélése felé. Mindez olyan intenzitással, amilyen a magyaroknál nagyon ritkán figyelhető meg. Ennek következménye egy spektrális gazdagság, amely szinte páratlan. Ezt a szemléleti sokszínűséget kell értékrendünkben is határozottabban érvényesíteni.

Jegyzet

- 1 Kepes György.
- 2 A 70-es évek közepén Hollandiában, kitűnő helyeken, az arnheemi múzeumban, Utrechtben a Hooght Centrumban, Hágában a szövetség kiállítótermében valósult meg egy-egy magyar kiállítás. A kritikák közül a legelgondolkoztatóbbnak a címe: *Magyar (avangárd...) művészet karakter nélkül*, Jan van

Krieken tollából. Kemény pofon. Az író visszautalt arra, hogy nemrég ezeken a helyszíneken bemutatkozott a lengyel és az amerikai avangárd. Mindkét kiállításon magától értetődő volt egy sajátos plusz hozzájárulás. Más karaktert hordozott a lengyel, mint az amerikai. A magyar kiállítás intellektuális eléri a nemzetközi átlagot, de ez az íz hiányzik. Hol a sajátos hozzájárulás?

- 3 Markója Csilla írta Mednyáskyról szóló monográfiájában: „még mindig nehezünkre esik másban gondolkodni, mint egy, a nyugati művészet evolúciójának mintájára elképzelt fejlődési szisztémában... noha ennek legfőbb értékeink eshetnek és esnek áldozatul...”
- 4 Center for Advanced Visual Studies / Massachusetts Institute of Technology – Cambridge, Egyesült Államok.
- 5 A lézerfény koherenciájára épülő ún. szuperpozíciós képátfogalmazási módszerrel nemzetközi újdonságként tekintettek.
- 6 Év elején megjelentünk erről a problematikáról egy kiadványt, döntően a konferencia előadásaira építve.

HARIS LÁSZLÓ: 1975. 06. 05., fotó
HUNGART © 2018

Az R kiállítás központi terme, 1970, bal oldalon a két szélén **TÜRK PÉTER**, középen **PAP OSZKÁR** munkái, a szemközti falon **HENCZE TAMÁS**, **CSÁJI ATTILA** és **LAKNER LÁSZLÓ** munkája, a térben bal oldalt **ERDÉLY MIKLÓS** installációja, jobb oldalt **CSUTOROS SÁNDOR** szobra

